
Реальний і паралельний світ, або На березі сподівань Галини Малик

Лілія Овдійчук,
кандидат педагогічних наук
м. Рівне

Ім'я Галини Малик як дитячої письменниці асоціюється перш за все з її "Злочинцями з паралельного світу" та "Злочинцями з паралельного світу — 2". Цей твір унікальний в українській літературі, оскільки чорнобильська тема для дитячого читання не розроблялася. Чорнобиль та постчорнобильські реалії, їх вплив на навколишній світ: людей, тварин, рослини — розкрито високоталановито і безпафосно. Проте це не констатація фактів, це художній твір, у якому зміст, персонажі, образи-символи підпорядковані строгій авторській ідеї: утвердженні людського в людині у ставленні до навколишнього світу.

За напруженим динамічним сюжетом приховані серйозні проблеми: екологічні — як вплинув Чорнобиль на Україну та українців (торгівля дітьми, поява мутантів, мародерство); моральні (діти Чорнобиля, кинуті напризволяще, людське і стадне в людині; жадоба збагачення будь-якою ціною: "бісніс"! (себто бізнес, пречудовий і точний авторський новотвір — куди біс ніс, туди і йшов); проблеми життя людей і тварин, анекдотична забюрократизованість чиновників, їхнє вміння "поховати" будь-яку справу.

Епіграфом до першої книги є цитати з "Книги Еклезіаста": "... і нема над твариною вищості людям" та "Хто те знає, чи дух людських синів підіймається вгору, і чи спускається вділ до землі дух скотини?" Втручання у життя людей і тварин прибульців з паралельного світу — прийом, обраний автором для розгортання сюжету. Власне для того, аби зібрати в одному місці безпритульних покинутих тварин, птахів, хлопчика і навести лад у світі, де господарями є люди.

Персонажі твору колоритні і різнохарактерні. Хлопчик Хроня, втікач з інтернату, обділений долею, але співчутливий, добрий, не зіпсований принизливими

обставинами життя. Він ділиться останнім шматком хліба з бідолашним псом Рексом. Собака — його вірний друг, спостережливий і сторожкий, тверезомислячий, критичний, завжди готовий захистити тих, хто поруч і хто слабший. Кіт Рата, цинічний, нахабний, нечесний, продажний, служить тим, хто платить. Хом'ячок Хомка сенсом свого життя вважає ситість шлунка і харчові запаси. Йому незрозуміле, дивне і шкідливе слово "свобода" та пов'язані з ним незручності бездомного існування. Хомка видав і зрадив друзів без найменших докорів сумління, ще й злукавив, надавши своєму вчинкові шляхетного забарвлення: зробив як свідомий громадянин. Мова його пересипана промовистими приказками і прислів'ями: "Моя хата скраю", "Своя сорочка ближче до тіла", "Риба шукає, де глибше, а я — де ліпше". Хом'ячок втратив здатність говорити, як тільки потрапив до клітки й отримав омріяне сите, безпечне і бездумне життя. Шотландська вівчарка Доллі, інтелігентне створіння, не пристосоване до жорстких і незвичних умов цього світу, у який довелося потрапити після смерті господаря, вченого-філолога. Її вишукана мова дисонує з мовленням оточення: грубим, лайливим, звульгаризованим, криміналізованим суржиком. Вона намагається впливати на товариство, до якого потрапила, розкрити справжні цінності в житті. Папуга Фері дуже нагадує загальновідомого персонажа мультфільму про блудного папугу, легковажного і безпринципного, який тільки й здатен повторювати чужі думки, вислови й за першої нагоди емігрує.

Спосіб життя товариства безпритульних диктують голод і холод. Питання: їсти крадене чи ні — вирішується на користь першого, бо це спосіб виживання. Проте дуже чітко простежуються різні життєві

принципи: їсти, щоб жити, чи навпаки? Лейтмотивом проходить глибока думка: проблеми у бездомних людей і тварин однакові: відсутність їжі і даху над головою, і, що найгірше — незахищеність, постійна загроза життю, самотність, покинутість, втрата сенсу життя.

Кожен із цих героїв має свою сумну історію, яка розкриває причини такого існування. Усі вони мали господарів. Якими вони були — авторка показує кількома штрихами. І стає зрозумілим: небагато з них по-справжньому любили чотирилапих і піклувалися про них. Процес втілення в життя помсти-виховання, розроблений Ратою, є основою першої книги. Дуже швидко ця неоголошена війна перетворюється на розбій і кримінальні "розборки". Проте не викликають співчуття покарані: перелякана Аріадна Трохимівна, колишня господарка Рати, садист і мучитель котів Шкіря, злочинно байдужа до всього, крім улюбленого сина, мати Шкірі.

В епілозі в паралельному світі відбувається суд над трьома громадянами (імена дуже прозорі: Пол, Тер і Гейст), втручання яких у світ людей призвело до збільшення кількості негативно зарядженої енергії у Всесвіті та спричинило загрозу порушення Всесвітнього Балансу Добра і Зла. А в цей час на екрані міжсвітового зв'язку хлопчик Хроня і пес Рекс, яких на маленькій Землі розшукує міліція, безперешкодно прямують через гори, пустелі, переступають невеликі моря і протоки між континентами, бредуть по коліна у хмарах до майбутньої книги.

У другій книзі "Злочинці з паралельного світу — 2" основна сюжетна лінія — подорож в Зону, у Прип'ять, мертве місто, де Хроня прагне знайти хоча б якісь сліди своїх близьких. Хлопчик потрапляє у складні ситуації, зустрічається з різними людьми: добрими і злими, байдужими і співчутливими, жорстокими і милосердними. Допомагають йому реальні і нереальні герої, фантастичні речі (вуглинка, нашійник). Багато чим це нагадує страшну казку, але ще більше тут жорстокої реальності.

Перший, кого зустріли в Зоні Хроня і Рекс, був мутант, потвора Чмак (пляшкоїд), який підзаряджався від атомного реактора і з неймовірною швидкістю поїдав пластиковий непотріб. Крук Гай теж житель Зони. Це особливий персонаж, йому 305 років, він виголошує біблійні істини, бачить значно більше і глибше, ніж інші, аналізує, чітко розмежує біле і чорне. Гай — носій авторської ідеї про мудрість, вічні непроминальні цінності.

Цікаві персонажі Цур і Пек, хранителі вогнища роду, яким дана велика сила знань та віра у незнищенність і вічність роду людського. Правда, Цур згадує про своє справжнє призначення рідко, бо його улюбленим заняттям є споглядання реклами у телевізорі. Пек же любить сидіти перед дверцятами пічки і невідривно дивитися на мерехтливий племінці на вуглинках.

Ці дивовижні дідки, у яких повиростали на головах вербові гілки, здатні на різні чудесні перетворення. Вони дали прихисток двом прибульцям, і згодом, дізнавшись про мету мандрівки, приводять їх до місця, яке названо часовим розломом. Таким чином Хроня з друзями потрапив в інший вимір, у світ, де відчув себе частинкою цілого — свого роду — і зрозумів, що він не самотній у цьому світі. Дуже щемко виписані сторінки, в яких йдеться про звикання Хроні до свого прізвища (а воно дуже промовисте — Поліщук), яке йому повідомив Ігор Володимирович, оператор з третього блоку атомної станції. Цей чоловік знав Хроного батька і під час короткої зустрічі впевнився (і не лише за зовнішньою схожістю), що перед ним син Олексі Поліщука. Усвідомлення, що він не покидьок, не без-

батченко, що тато й мама у нього порядні й чесні люди, яких першими зачепило смертоносне крило Чорнобиля, — робить хлопчика впевненим і гордим.

Важливе ідейне навантаження мають у творі образи перевертнів-вовкулаків. Це конкуренти банди Ацетона з полювання і продажу дітей. Ватажком у них Вульф, глава Ордену, якому й належить викрадений круком дорогої нашійник. Авторка одягає бандитів у цілком пристойні чорні костюми, білі сорочки, краватки, у них гладенько зачесане волосся, зібране у жмут. І якби не чорні окуляри, зброя, мета появи, поведінка, їх можна було б сприйняти за держслужбовців найвищого рангу, які щойно вийшли із засідання кабінету міністрів чи з офіційного рауту. Проте це прозорий натяк, що імпозантний вигляд оманливий, він лише завуальовує вовкулацьке нутро.

Ацетон (кличка говорить про цю особу майже все) та його дружки, навпаки, мають типову бандитську зовнішність: бриголови, в шкірянках, а поведінка й мова відповідає способу їхнього життя та заняття, яке обрали для себе.

Ще один персонаж — Зона. Вона не мертва, бо живе своїм життям: денним і нічним. І незважаючи ні на що, це споконвічна українська земля, яка зберігає дух народу навіть у покинутих пограбованих хатах. Це кількатисячолітня історія, яку неможливо знищити ні атомом, ні мародерами, ні людським забуттям.

Мова твору — це суміш добротної авторської та суржикі, сленгу, мовлення соціальних низів: безхатків, злочинців, а також різних соціальних груп і прошарків: міліціонерів, провідників, таксистів, науковців, службовців, домогосподарок, бізнесменів, депутатів, бандитів. Перш за все, це лексика, яка містить багато слів-покручів, русизмів, вульгаризмів: "чуваки, бакси, нащот, спешка, блін, жратва".

Важливим елементом творення характерів героїв є діалоги (полілоги), у яких через мову дійових осіб простежуються спосіб життя, принципи, світогляд персонажів. Зокрема, в епізоді про відвідання мера міста доволі колоритною і незвичною компанією яскраво зображено, хто є хто: "Нарешті мер поклав слухавку й одразу закричав:

— Это хто тебе разрешил захадить сюда с сабаками?

— Ніхто не розрішав, — сказав Хроня, — але ви не бійтеся, ми ненадовго. Ми лише запитати, чи вам відомо, скільки у нашому місті живе безпритульних людей, і собак, і котів...

— ...У меня двадцать заводов і тридцать ресторанов, — сказав мер, — мне некогда подтірать задніцу каждому коту. Етім пусть займається міліція. Бездомних детей — в інтернат, бездомних собак — атлавлівать і унічтожать, Марія Петровна! — гукнув він. — Где мая ахрана?" [1, с.35]

Цікаво, що кіт Рата, який уважно придивлявся до мера, зробив висновок: "Чуваки, гля, а він на мене схожий!" До речі, ця схожість виявилася не тільки зовнішньою і не випадковою. Спосіб керівництва у персонажі однаковий, тільки масштаби різні.

Спочатку спотикання на окремих словах та відчуття мультності, потреби замінити вульгарні, лайливі слова іншими, нейтральними, змінюється переконанням, що твір більше втратить, ніж набуде. Зокрема, втратить на справжності, зникне колорит і правдивість зображеного реального світу. Цікаво трансформовані кліше, якими послуговуються сучасні політики, можновладці, телеведучі, творці й озвучувачі реклами. Такі фрази вкладені в уста негативним персонажам: котові Раті, папузі Фері, меру, Ацетону, Вульфу.

Інтонація і стиль викладу змінюються залежно від описуваного: чи то співчутливо, коли йдеться про Хроню, Доллі, Чіпа; чи іронічно — коли читаємо про Фері, Рату; обурено і з відразою — в описі секретарки чи мера, Аріадни Трохимівни, Шкірі.

Галина Малик тонко і точно змальовує сучасний жорстокий світ, його дволикість, нічого не пригладжуючи, не припудрюючи. Але все ж як багато мудрого, доброго, вічного на цій землі. Неважливо, чи ця ідея доброти втілена у чеченця Джохара, який, ризикуючи собою, врятував хлопчика Хроню, хоча мав би, за логікою свого нинішнього життя, віддати його банді Ацетона; чи простежується у вчинкові вівчарки Доллі, яка у передсмертних муках все-таки добрела до кладовища і померла на могилі свого господаря, професора філології.

Рівновага Добра і Зла у людському світі збережена автором у творі: незважаючи випробування і перешкоди, щасливий випадок допоміг Хроні знайти гроші, поїхати до Бердянська у пошуках своїх рідних. Проте історія не завершується хеппі ендом, але є надія на те, що хлопчик знайде себе у цьому світі (і своїх рідних також).

Цікаво зображений автором паралельний світ, у якому все навпаки: люди помінялися місцями з тваринами. Такий прийом дає зрозуміти авторську ідею: у світі людей і тварин мають бути гармонійні стосунки, бо на цій землі все створено для розумного співіснування усіх живих істот.

У книзі Галини Малик можна простежити інтертекстуальні зв'язки, які виявляються через цитати з інших літературних творів, ремінісценції. Уже згаданий персонаж крук Гай дуже доречно виголошує біблійні премудрості, які стали афоризмами: "Блаженна та людина, що завжди обачна", "Є час мовчати і час говорити", "Хто в невинності ходить, той ходить безпечно, а хто кривить дороги свої, буде виявлений". Окремі епізоди і персонажі з книги впізнавані, оскільки майже дослівно або опосередковано відтворюють уривки з культових кіно- та мультиплікаційних фільмів радянського періоду, а також світових літературних дитячих бестсе-

лерів. Наприклад, Аріадна Тимофіївна нагадує домогосподарку фрекен Бок, папуга Фері — відомого блудного Кешу. Перевиховання котом Ратою своєї господині схоже на приборкання Матильдою (з однойменної книги Роальда Дала) пані Транчбул. Аріадна Тимофіївна перераховує украдені речі, множачи їх на два, а то й на три — так, як це чинив зубний лікар Шпак у фільмі "Іван Васильович змінює професію".

Обіграння відомих сюжетів, висловів збагачує й урізноманітнює твір. Його цікаво читати дітям і дорослим. Але найважливіше, що "Злочинці..." спонукають до осмислення сучасних реалій життя з незвичного боку: з паралельного світу, який не видається дуже фантастичним. На межі цих світів, у їх єднанні, напевне і є берег сподівань героїв книги Галини Малик.

Оригінальність сюжету, важливі проблеми, поставлені у творі, і їх вирішення, розуміння психології сучасних дітей робить цю повість цінним надбанням сучасної літератури. Це й дало підстави включити твір, точніше, уривки з першої книги, до проекту програми з української літератури, укладеної колективом під керівництвом Н. Волошиної (Інститут педагогіки НАПН України) [3, с. 7]. На жаль, у чинній програмі цього твору немає, а для додаткового читання пропонується п'ятикласникам авторами нового проекту програми з української літератури для 5—9 класів [4].

Література

1. Малик Г. Злочинці з паралельного світу. — Львів: Світ, 2001. — 72 с.
2. Малик Г. Злочинці з паралельного світу — 2. — Львів: Світ, 2003. — 96 с.
3. Проект програми для середньої загальноосвітньої школи з українською і російською мовами навчання. Українська література. 5—12 класи // Українська література в загальноосвітній школі. — 2002. — №5. — С. 2—64.
4. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/zvyazki-z-gromadskisty-ta-zmi/gromadske-obgovorennya/8891>